

UOLEVI LEHTINEN

Taantumakeskustelun tärkeydestä ja luonteesta

Keskustelun tausta ja merkitys

Liiketaloudellisen Aikakauskirjan vuoden 2009 viimeisessä numerossa julkaistiin artikkelini ”Taantumien aiheuttama haaste kauppatieteilijöille” (LTA 3–4/2009). Esitin artikkelissa seuraavan haasteen: ”Rohkenen tämän lehden puolesta haastaa kaikki kauppatieteellisen tutkimuksen harjoittajat ja ystävät keskustelemaan taantumien/lamien liittyvistä asioista ja tapahtumista sekä erityisesti kauppatieteellisen taantumien tutkimuksen lähtökohdista, näkökulmista, sisällöstä, metodeista jne. Myös muiden tieteenalojen edustajien puheenvuorot ovat tervetulleita, jos ne liittyvät aihepiiriin. Aikakauskirja toivottaa luonnollisesti tervetulleeksi myös asiaa koskevat varsinaiset tutkimusartikkelit.”

Tiedelähtöistä taantuma-/lamakeskustelua on pääasiassa käyty kansantaloustieteen ja kansantaloustieteilijöiden näkökulmista. En suinkaan pidä tätä keskustelua merkityksettömänä tai huonona. Keskustelu ei kuitenkaan ole näytännöllisesti tuottava ratkaisevan merkittäviä näkemyksiä tai johtopäätöksiä taantumien ennakoim-

nin, ennaltaehkäisyn, hoidon tai jälkitoimenpiteidenkään kannalta.

Esimerkiksi kansantaloustieteilijöiden suoranaista harharetystä, jotka liittyvät taantuma-/lamakeskusteluun, soveltuu hyvin keskustelu ”uudesta taloudesta”. Tultaessa vuosittain vaihteeseen monet tieteilijät ja tietäjät alkoivat puhua sellaisesta ”uudesta taloudesta”, jossa ICT-sektorilla tapahtuva kehitys ja sen seurannaisilmiöt takaavat jatkuvan kasvun ja suhdanne- ym. taloudellisten vaihtelujen vähäisyyden. Edes ICT-kuplan puhkeaminen vuosittain alussa ei tuonut varovaisuutta ”uutta taloutta” koskeviin keskusteluihin. Vielä vuonna 2003 talousnobelisti Robert Lucas esitti, että taantumien torjunnan ongelma on ratkaistu. Seuraavana vuonna Yhdysvaltain Keskuspankin nykyinen pääjohtaja, silloinen Princetonin yliopiston professori Ben Bernake esitti jotakuinkin samaa. Hän myönsi satunnaisten pienten taantumien esiintymismahdollisuudet, mutta katsoi vakavien taantumien syntymisajan olevan ohi globaaleista lamoista puhumattakaan.

UOLEVI LEHTINEN, emeritusprofessori ja -rehtori

• e-mail: uolevi.lehtinen@uta.fi

Kirjoitin jo vuonna 2000 Kauppalehden artikkelin ”Mikä ihmeen uusi talous?” (KL 7.11.2000), jossa ihmettelin suuresti ”uutta taloutta” koskevia uskomuksia. Nykyään ei juuri kukaan näytä puhuvan ”uudesta taloudesta”, ei ainakaan ilmoittautuvan sen puolestapuhujaksi. Tämä ei olekaan mikään ihme, jos ajatellaan viimeisten vuosien talouskehitystä. Joka tapauksessa talouden vaihteluista keskusteleminen ja niiden tutkiminen tuntuu tällä hetkellä merkityksellisemmältä kuin juuri koskaan aikaisemmin.

Koska taantuma-/lamailmiöt ovat monimuotoisia ja monimutkaisia, niitä on syytä lähestyä monitieteisesti. Juuri tämän vuoksi haasteen esitinkin. On miellyttävää, että melko monenlaisen taustan omaavat henkilöt ottivat haasteen vastaan ja kirjoittivat taantumasta/lamasta omista näkökulmistaan. Yksi varsinainen tutkimusartikkelikin julkaistiin. Itsekkään jälkiviisaasti arvioiden haasteen ajoitus ja kohdennus taisivat onnistua kohtuullisesti.

Kun kirjoitin haastartikkelin syksyllä 2009, näytti siltä, että meneillään olleesta, normaalinolaisesta taantumasta selvittää ns. säällisessä ajassa. Mutta näinhän ei käynytäkään. Itse perustaantuma pitkittyi ja monimuotoistui maittain ja maiden sisällä. Esimerkiksi osan euromaista kriisiytyessä on kehittynyt ns. eurokriisi, joka saattaa monissa maissa muotoutua varsin pitkäaikaiseksi taantumaksi tai jopa lamaksi. Kriisi uhkaa levitä euroalueelta myös sen ulkopuolelle.

Vastaavanlaista taloudellis-poliittista kriisiä ei liene koettu aikaisemmin koko maailmassa. Tähän vaikuttaa globalisaation nykytila ts. koko maailman talousjärjestelmä on suuressa määrin integroitunut. Toisaalta Euroopan Unioniin (EU) ja euromaiksi hyväksyttiin hyvin monenkirjava joukko maita. Esimerkiksi Italian heikkous eli valtion velka on nykyään selvästi

suurempi kuin sen kansantuote, Espanjan työttömyysaste on selvästi yli 20 prosenttia, Ranskan julkisen talouden vaje on lähes 6 prosenttia ja Kreikan useimmat tunnusluvut ovat huonoja. Vastaavasti viennissäkin vahvalla Saksalla ja sen pankeilla on ollut varaa rahoittaa heikompia maita – ja vaikuttaa osaltaan niiden kriisien käynnistymiseen ja syventymiseen.

Kaikkia mukaan otettuja maita ei olisi alkuvaiheessa pitänyt hyväksyä euromaiksi. Mukaan otettiin kuitenkin poliittisin perustein maita, jotka poikkesivat jo tuolloin kovin paljon taloudelliselta rakenteeltaan ja suorituskyvyltään. Integroituudessa taloudessa maiden väliset erot tulevat esiin varsin konkreettisine sekä erilaisia päätöksiä ja toimia edellyttävinä. Yhteisen raha- ja talouspolitiikan muotoileminen kaikille jäsenvaltioille sopivaksi ei nykyisellään voi onnistua. Järjestelmäviika voisi korjaantua liittovaltiokehityksen myötä noudattaen yhteistä talouspolitiikkaa. Mutta tällaista kehitystä eivät tietenkään kaikki kannata.

Alun perin ajattelin kirjoittaa syntyvään taantumakirjoitussarjaan päätösartikkelin, johon sisältyisi myös jonkinmoinen yhteenveto käydystä keskustelusta. Tämä oli aikomukseni siitähän huolimatta, vaikka jo silloin uskoin elpymisen olevan ”hidasta ja poukkoilevaa”. Lisäksi en tuolloinkaan pitänyt mahdollisena tilannetta, jossa olisi syytä pyrkiä varsinaisesti lopettamaan tai edes hillitsemään taantuma-/lamakeskustelua.

Tällä hetkellä jatkokeskustelun tärkeyttä korostaa sekin, ettei liene lainkaan yliampuvaa olettaa, että vuonna 2012 taantuma on tosiasia useissa maissa. Joissain maissa lienee paikallaan puhua lamastakin. Näyttää siltä, että jopa Suomessa kansantuotteen kasvu jää vain niukasti positiiviseksi. Edessä voi olla vuosien heikkoho talouskehitys.

Nykytilanteessa onkin sekä yleiset että ajankohtaiset syyt toivoa taantumakeskustelun jatkumista ja monipuolistumista entisestään. Taloudestahan Suomen kuten kaikkien muidenkin maiden selviytyminen perimmältään riippuu, nimenomaan rauhan aikana.

Selvytyden vuoksi todettakoon tässä yhteydessä, että seuraavassa taantumalla tarkoitetaan tilannetta, jossa maan tai alueen bruttokansantuote on laskenut vähintään kahtena peräkkäisenä vuosineljänneksenä. Lamalla tarkoitetaan tavallista pidempää ja syvempää taantumaa, kuten se tavallisesti ja hieman epämääräisesti määritellään taloustieteessä.

Esitän seuraavassa muutamia sellaisia kysymyksiä ja kommentteja, joita olisi syytä selvittää eri näkökulmista taantumapäätöksenteon taustaksi ja pohjustukseksi. Koettakoon tämä vain vaatimattomana ja hajanaisena jatkokeskustelun virittely-yrityksenä. Vaikka osa kysymyksistä lähtee käytännön päätöksentekongelmien pohjalta, kysymysten avulla on muotoiltavissa myös tieteen keinoin tarkasteltavissa olevia ongelmia.

Keskustelun pääaiheita

Ovatko (taantuma)taloustieteen ja -päättöksenteon taustalla olevat teoriat ja mallit jollain tapaa kyseenalaisia ja/tai kyseenalaisille oletuksille perustuvia? Tähän peruskysymykseen liittyy monia alakysymyksiä. Onko taloustiedettä rakennettaessa syytä entistä enemmän jättää sivuun economic man -tyyppinen, rationalistinen ajattelu, vaikka se johtaisikin kauniista, matemaattisesti muotoilluista teorioista tinkimiseen? Missä määrin liiketaloustieteet, käyttäytymistieteet (etenkin psykologia, sosiaalipsykologia ja sosiologia) sekä muutkin tieteenalat voivat tarjota apua teorianmuodostukseen? Onhan taloudellinen käyttäytyminen luonteeltaan eräs

monimutkaisen inhimillisen käyttäytymisen erityismuoto, johon liittyvät esimerkiksi persoonallisuuden piirteet, arvot ja asenteet. Näin ollen hyvin suppeaksi arvioitavissa olevan ihmiskuvan ottaminen taloudellisen teorianmuodostuksen perustaksi voi tuntua varsin epärealistiselta jopa taloudellisessakin ympäristössä.

Entä onko mahdollista yhdistää rationalistisia (economic man -tyyppisiä) ja behavioristisia (käyttäytymistiedepohjaisia) lähtökohtia ja teorioita? Eiväthän ne ole välttämättä toisiaan poissulkevia. Esimerkiksi liiketaloudellisessa kuluttajakäyttäytymistä koskevassa teorianmuodostuksessa on käytetty hyväksi ja luotu matemaattisesti formuloituja, käyttäytymistieteellisiin lähtökohtiin perustuvia malleja.

Ovatko tarkastelutasot ja -näkökulmat tarkoituksenmukaiset? Esimerkiksi onko harrastettu liikaa makrotarkastelua ja lyöty laimin mikrotarkastelua? Kuluttajat ovat viime kädessä avainasemassa markkinoilla, mikä puoltaa mikronäkökulman merkityksellisyyttä. Onko syytä kiinnittää enemmän huomiota jakelutien eri portaisiin?

Onko maiden ja kansojen mahdollista, järkevää ja mielekästä suostua oman edustuksellisen demokratiansa kaventumiseen? Demokraattinen liikkumavara on kaventunut velkaantumisen ja muiden talouskriisiin liittyvien tekijöiden, globalisaation ja markkinavoimien vallan kasvun vuoksi. Jos esimerkiksi EU-maiden talouskuri koventuu ja EU- ja/tai euromaat muutenkin yhdentyvät tai ajautuvat liittovaltion suuntaan, maakohtainen demokraattinen pelivara supistuu organisatorisestikin. Tämä merkitsee myös EU:n ja euromaiden toimielimien muodollisen vallan ja vaikutusvallan kasvua. Mutta päätökset edellyttävät EU:n vahvaa hallitusta/komissiota, parlamenttia ja perustuslakia.

Yhdysvaltain, Kiinan ja euroryhmästä jät-

täytyneiden Euroopan maiden käyttäytyminen ilmentää osaksi myös halua itsenäiseen päätöksentekoon. Euroopan maista erityisesti Iso-Britannian käytös on perinteisesti ollut ja on tälläkin hetkellä uppiniskaista euromaiden uudistumispyrkimysten kannalta.

Päätöksenteon avoimuus lienee tärkeimpiä keinoja demokratian, kansalaisvaikuttamisen ja uskottavuuden edistämiseksi. Tämä koskee myös EU:a, jonka Lissabonin sopimus edellyttääkin avoimuutta. Päätökset pitäisi tehdä avoimesti ja lähellä kansalaisia.

Mutta toteutuuko avoimuus EU:n päätöksenteossa? Anneli Jätteenmäen mukaan avoimuuden ongelmia on EU:n varojen käytössä, hallinnossa ja päätöksenteossa (HS 15.2.2012). Niinpä EU:n toimielimiä juridisissa asioissa avustavien oikeudellisten yksiköiden lausunnot eivät ole julkisia, vaikka jopa EU:n oma tuomioistuin on sitä vaatinut. Jätteenmäen mukaan avoimuuden toteuttamista vastustaa komissio, joka on vaatinut asiakirjojen avoimuuden vähentämistä vedoten siihen, että asiakirjapyyntöt häiritsevät komission työtä. Mutta myös suurissa jäsenmaissa ja Etelä-Euroopan maissa on avoimuuden vastustajia. Niiden vastapuolina ovat Euroopan parlamentti ja EU:n tuomioistuin sekä Pohjoismaat.

Kysymys kestävän kehityksen ja oikeudenmukaisuuden tuomisesta osaksi talousjärjestelmää on sekä valtava että erittäin tärkeä asia, kuten YK:n pääsihteerin asettaman kestävän kehityksen paneelin puheenjohtajat Suomen presidentti Tarja Halonen ja Etelä-Afrikan presidentti Jacob Zuma kuvaavat artikkelissaan (HS 30.1.2012). Jos tarkastellaan presidenttien johdolla valmistuneen raportin Resilient People, Resilient Planet ehdotuksia, niihin liittyy esimerkiksi seuraavia suuria kysymyksiä.

Miten mitata ja hinnoitella tärkeät asiat

kuten talouspäätösten seuraukset esimerkiksi saasteet? Miten saada tiede tiennäyttäjäksi kohti kokonaisvaltaisempaa päätöksentekoa ilmaston muutoksen, luonnon monimuotoisuuden, vesi- ja ruokapulan sekä planeetan kantokyvyn kannalta? Miten palkita kauaskantoinen ajattelu ja toiminta? Miten kohentaa kykyä kestää vaikeita aikoja ja sopeutua niihin? Miten saada kaikki ymmärtämään tasa-arvo mahdollisuutena ja estää moninainen eriarvoisuus sekä naisten, nuorten ja köyhien syrjäytyminen? Nämä ovat sangen suuria sekä erittäin vaikeasti ja hitaasti ratkeavia ongelmia, oikeastaan ikuisuuskyymyksiä. Mutta myös ne olisi pakko ottaa lisäantäytävissä määrin huomioon ratkottaessa pitkän tähtäyksen talouspulmia, mikäli ihmiset haluavat väistää lopullisen katastrofin, taloudesakin.

Kansainväliset voimasuhteet ovat muuttaneet finanssikriisistä vuonna 2008 alkaneen taloudellisesti pahimmillaan heikon tai parhaimmillaan heikohkon ajanjakson aikana. Jatkuuko Kiinan ja muiden nousevien talousmaitien kansainvälisen aseman vahvistuminen ennen muuta EU:n kustannuksella? EU:ssa taas Kreikka, Portugali, Irlanti, ehkä Espanja ja Italia-kin ovat menettäneet sananvaltaansa ja jossain määrin itsemääräämisoikeuttaan Saksan ja Ranskankin sananvallan vahvistuessa. Jotta syy ja seuraus -ympyrän luonne selviäisi täysin, täytynee vielä todeta, että etenkin Saksan vientimeneistyksen tuottamien miljardien sijoittaminen nykyisiin kriisimaihin osaltaan auttoi niiden kriisiytymisen liikkeellelähtöä.

Valtava, mutta melko tunnistamaton tulivuori näyttää liittyvän luottoriskijohdannaisiin (credit default swap), joita on yhteensä liikkeellä noin 30 000 miljardin dollarin nimellismäärä. Määrä vastaa puolta koko maailman kansantuotteesta. Sijoittajat pelkäävät luottoriskijoh-

dannaisista syntyviä tappioita. Ne voisivat olla paljon isompia kuin julkisten velkojen aiheuttamat tappiot, kuten toimitusjohtaja Urho Lempi-nen on esittänyt (HS 22.9.2011).

Eräiltä osiltaan myös palkitsemisjärjestel-mät ovat vaikuttaneet talouskriisien synty-miseen. Selvä esimerkki lienee Yhdysvalloissa 2006 alkanut asuntohintojen kuplan muodostu-minen ja sen sivu- ja seurannaisvaikutukset. Toivottavasti kriittinen keskustelu ja arviointi johtaa vähitellen palkitsemisjärjestelmien jär-keistymiseen ja niihin liittyvien välittömien ja välillisten riskien vähenemiseen.

Jo aikaisemmin viittasin siihen, että vas-taavanlaista pitkittynyttä taloudellis-poliittista kriisiä ei olla koettu aikaisemmin koko maail-massa. Vai onko? Jos vastaavanlaista kriisiä ei ole koettu, mitkä ovat nykykriisin erityispiirteet? Miksi vastaavanlaista kriisiä ei ole koettu aikai-semmin ja miksi se on koettu nyt?

Itse asiassa ei ole edes selvää, mistä krii-sistä on kysymys. Onko kriisi järjestelmäkriisi, maksutasekriisi, velkakriisi, holtittoman talou-denpidon kriisi, demokratian korruptoitumisen kriisi vai kaikkia näitä eri tavoin eri maissa? Vai jotain muuta? Ainakin tällaisiin arkikeskustelun ja tieteellisen keskustelun aiheisiin voitaisiin pyrkiä etsimään vastauksia.

Muistutettakoon vielä, että nyt ajankoh-taisten kriisien taustalla on valtavia perusongel-mia, jotka uhkaavat nykykriisien ratkaisupyri-myksiä. Kansainvälisen talouseliitin tammikui-nessa huipputapaamisessa World Economic Forumissa julkistettiin 469 globaalien yrityksen johtajan ja talousasiantuntijan näkemyksiin pe-rustuva tutkimus tulevaisuudesta. Siinä varoitetiin erityisesti, että nuorisotyöttömyys, väestön ikääntyminen ja tuloerojen kasvaminen lisäävät sortoyhteiskunnan vaaraa ihmiskunnan tulevai-suuden uhkana.

Keskustelua EU:n kriisiytymisestä ja sen hoidosta

EU:n problematiikan käsittely kuvastaa yleisem-minkin taantumaproblematiikkaa, koska myös maailmantalouden näkökulmasta EU näyttää olevan taantumakeskustelun keskiössä. Lähtö-kohtaisesti tähän vaikuttavat EU:n suuri talou-dellinen, väestöllinen, kulttuurinen jne. koko ja merkitys. Mutta kiistatta EU:ssa ja euromaissa myös eletään isoa ja syvälle kouraisevaa kriisiä, joka on vahvasti eurooppalaisen talouspolitiikan kriisi. Rahoitus, julkinen talous, yritysten kilpailukyky ja ihmisten kulutusmahdollisuudet ovat kriisiytyneet vaihtelevasti maittain ja alueit-tain. Poliittinen tahto, kyky ja nopeus sekä eri-tyisesti luottamus niihin tuntuvat olevan ala-maissa. Itsekkyys, piittaamattomuus, opportu-nismi, ahneus ja suoranaiset huiputuksetkin näyttävät lisääntyneen yhteisöllisen ajattelun kustannuksella. EU:n kansainvälinen vaikutus ja arvostus ovat alentuneet melkoisesti, kuten jo edellä esitin.

Mutta mitä Eurooppaa kohdanneen kriisin selättäminen sitten vaatii? Ainakin pitkällä täh-täyksellä edellytetään kilpailukykyistä taloutta ja toimintakykyistä yhteistyöjärjestelmää. Vaa-tiiko se talousliiton tiivistämistä? Vai onko rat-kaisua haettava EU:n poliittisesta yhdentymises-tä, kuten professori Martti Koskenniemi näyttää edellyttävän (HS 22.12.2011)? Kysymyksessä kun ei ole pelkästään taloudellinen vaan viime kädessä myös poliittinen kriisi. Poliittista yhden-tämistä tuntuu tukevan se, että vahva keskusval-ta voinee nykyistä kohtuullisemmassa aikatau-lussa päättää kriisitoimista hyvinvoinnin periaat-teesta luopumatta. Kieltämättä myös Yhdysval-tain selviytyminen taantumasta tukee samaa käsitystä. Myös itse kriisi saa kansalaiset hyväk-symään voimien kokoamisen helpommin.

Koskenniemen mukaan eri elinten toimi-

valta ja jäsenmaiden liikkumavara voitaisiin ratkaista perustuslaissa, johon voitaisiin kirjata budjettikurin ohella myös aatteellinen pyrkimys hyvinvointiin sekä Euroopan tasolla toimivaan poliittiseen järjestelmään ja kansalaisyhteiskunnan aikaansaamiseen. Tavoitteet tulee tehdä useiksi vuosiksi. Niiden pitää vahvistaa sitä, mikä Euroopassa ja eurooppalaisille on arvokasta: hyvinvointia, tasa-arvoa ja moniarvoisuutta.

Kriisiaikana on tullut pohdintaan myös muita EU:n organisointiin liittyviä kysymyksiä. Voiko EU:sta ja euroryhmästä erota ja voiko niistä erottaa? Tästä on keskusteltu erityisesti pahimmin kriisiytyneiden maiden osalta. Mikä on euroryhmän asema tulevaisuudessa? Jotkut tahot ovat nähneet siinä koko EU:n peruslinjauksia kehittävän ydinryhmän, mutta tämä tietysti edellyttää euron pelastamishalua ja pelastamisen onnistumista, mikä lienee eduksi maailmantaloudenkin kannalta. Kuinka paljon, kuinka kauan ja millä ehdoin kriisiytyneitä maita pitää tukea? Miten pitkälle menevää talouspoliittista yhtenäisyyttä ja koordinoitua toivotaan? Miten talouspoliittinen yhtenäisyys ja koordinoitua hoidetaan sopimustasolla ja käytännössä? Miten edistetään tehokkaimmin EU:n etuja ja tavoitteita kansainvälisessä kanssakäymisessä?

EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittäminen näyttää jääneen ja jäävän taloudellisten suhdanteiden jalkoihin. Sen uskottavuutta arvioidaan nykyään pikemminkin pörseissä, luottoluokituslaitoksissa ja kansallisissa päätöksentekooielimissä kuin diplomatian ja kriisinhallinnan näyttämöillä, kuten erikoistutkija Tommi Koivula on todennut (HS 16.12.2012). Ironista asiassa on, että EU näyttää heikentäneen asemaansa ihan itse. Lohdullista taas on, että EU voi vielä saada jättämänsä tyhjiön hal-

lintaansa toimimalla nopeasti, koska muut vallat eivät ole tyhjiötä täyttäneet. Mutta onko EU:lla riittävästi kykyä ja tahtoa ripeään ulko- ja turvallisuuspoliittiseen toimintaan?

Viimeksi pitämässään kokouksessa 30.1.2012 valtionjohtajat 25 euromaasta pääsivät sopimukseen budjettikuria kiristävästä talouspoliittisesta liitosta. Liiton ulkopuolelle jäivät totutusti Iso-Britannia ja yllättäen Tsekin tasavalta. Liitossa olevien tavoitteena on pyrkiä pitämään talouden rakenteellinen alijäämä alle 0.5 prosentissa kansantuotteesta. Ei ole ihme, että talouskuria koetetaan kiristää, koska euroon liitettävä moraalikato syntyi jo heti vakaus- ja kehityssopimuksen tekemisen jälkeen ja se huipentui 25.11.2003, jolloin päätettiin, että suuret euromaat Saksa ja Ranska saavat rikkoo sopimuksen mukaisia julkisen talouden alijäämäsääntöjä.

Mutta pitääkö budjettikurin olla aiotun tiukka? Mitä ja milloin poikkeamia tulisi sallia? Kasvun kannalta ylituikka "kamreerisääntely" ei ole hyväksi. Tiukan sääntelyn taustalla on vahvasti Saksan ordoliberalistinen perinne, jonka keinovalikoimassa säännöt ja kurinpitotoimet ovat keskeisessä asemassa.

Kokouksessaan valtionjohtajat hyväksyivät myös sopimuksen Euroopan pysyvästä vakauskoneismista EVM:sta. Sen sijaan Saksan ehdotus Kreikan asettamiseksi veto-oikeuden omaavan budjettikomissaarin holhoukseen ei ollut esillä varsinaisessa kokouksessa. Vain Hollannin ja Ruotsin johtajat tukivat ehdotusta. Ehdotus kuvastaa kuitenkin taloudellisesti vahvojen maiden melkoista kyllästymistä heikoimpien maiden jatkuvaan tukemiseen ja niiden epäluotettavuuteen. Riidanhaluakin on ilmassa puolin ja toisin, mikä ei lupaa hyvää.

Kansainvälisen valuuttarahaston, Maailmanpankin ja Maailman kauppajärjestön sekä kahdeksan muun johtavan järjestön johtajat il-

maisivat julkisesti huolensa talouden tasapainottamishjelmien riskeistä ja kehittivät kasvun ja työllisyyden tukemiseen. Onkin erittäin perusteltua kysyä, pitäisikö EU:kin tehdä vyön kiristämisen sijasta tai rinnalla myös jotain muuta, jotta tiukka talouskuuri ei tyrehdyttäisi kasvua eikä lisäisi sen myötä EU:n 23 miljoonan kansalaisen työttömyyttä. Ainakin useissa maissa voitaisiin pyrkiä täsmäelvytykseen. EU-johtajat lupasivatkin viime kokouksessaan auttaa pk-yrityksiä saamaan rahoitusta, purkaa kaupan rajoitteita sekä tarjota nuorille koulutus- ja harjoittelumahdollisuuksia. Käyttämättömiä 82 miljardin rakennerahastoja luvattiin hyödyntää työttömyyden hoidossa. Hyvä niin.

Vuonna 2009 hahmottelin haasteartikkelissani taantumailmiöiden analyysiviitekehyyksen, jossa tarkastelutasot (toisaalta globaali-, maa-, alue- ja kuntataso sekä toisaalta toimiala-, yritys- ja kuluttaja-/asiakastaso) ja tarkastelunäkökulmat (syyt, vaikutukset, varautumistoimet ja elvytystoimet) asetettiin vastakkain (LTA 3–4/2009). Tällä tavoin saatiin 28 tarkastelukenttää. Melko pinnallisenkin tarkastelun pohjalta tuntuu aiheelliselta kysyä: Onko pitkään jatkuneille kriiseille ollut tyyppillistä, että kullakin tasolla ja kustakin näkökulmasta tarkasteltavana olevat taantuma- ja muut kriisi-ilmiöt ovat hyvin erilaisia kohteesta riippuen? Jos tarkastellaan esimerkiksi eurokriisin vaikutuksia eri euromaissa, ne ovat varsin erilaisia. Tutkimuksen kannalta tämä merkitsee sitä, että aiheen rajauksessa on oltava varsin tarkka. Tässä artikkelissa se merkitsee valitettavasti sitä, että moniin esittämiini asioihin ja mielipiteisiin sisältyy aika lailla tulkinnanvaraisuutta.

Tuntuu melkein tarpeettomalta kysyä, tarvitseeko EU:n uudistaa visiotaan. Juuri sitä hän EU mielestäni tarvitsee. Kokonaisvaltaisen ja vahvan pitkän ajanjakson vision keskiössä on

oltava näkemys taloudesta ja sen hoidosta, joka vaikuttaa kaikkeen muuhun toimintaan, myös edellä esitettyjen kysymysten vaatimiin ratkaisuihin. Visioitaessa ei kuitenkaan pidä unohtaa, että EU syntyi rauhanpyrkimysten pohjalta, suuren rauhanprojektina. EU:n taustana oleva kehitys perustui suuressa määrin pyrkimykseen yhdistää kansoja ja hoitaa sodan repimiä haavoja. Mutta kuka tai ketkä tuon Euroopan uuden kokonaisvaltaisen vision luovat ja miten se tapahtuu?

Edelliseen liittyy seuraava tärkeä kysymys: Onko EU enää se liitto, johon joskus pyrittiin ja uskottiin? Hylätty on Maastrichtin kriteerit. Ne kielsivät esimerkiksi jäsenvaltioita pelastamasta budjettiasiansa huonosti hoitanutta valtiota. Hylätty on myös alkuperäinen vakaus- ja kasvuso- pimus, kun Ranska ja Saksakin olivat jättäneet noudattamatta sitä. Sopimusten mukaisia sanktioita ei ole määrätty. Euroryhmän kokouksista on tullut merkittäviä päätöksentekotapahtumia, joiden kannanotot on yleensä hyväksytty myöhemmin EU:n huippukokouksissa. Mutta halutaanko sitten aidosti ja tietoisesti mennä liittovaltionkaan suuntaan? Onko euromaiden yhteisö ollut pettymys ennako-odotuksiin verrattuna?

Keskustelua EU-maiden tilanteesta ja toimista

Mitä sitten tapahtuu EU:n eri valtioille eurokriisiä hoidettaessa? Kreikan tilanne ja kehitysnäkymät eivät näytä lupaavilta maan kovista tavoitteista huolimatta, vaikka kriisitukeakin on selvitelty jo pari vuotta. Tavoitteena on säästää, myydä valtion omaisuutta ja vähintäänkin vähentää veronkiertoa. Kysymys on itse asiassa sisäisestä devalvaatiosta. Jos toteutus ontuu, Kreikka säilyy kroonisesti kilpailu- ja maksukyvyttömänä. Kilpailukyvyyn ovat vähitellen tuhon-

neet ennen muuta palkankorotukset, runsaat julkiset menot ja niiden rahoittaminen velkarakalla, julkisen sektorin tehottomuus ja viennin yksipuolisuus. Syytä lienee myös mentaliteetti- puolella.

Alijäämien vähentäminen talouden vyönkiristyksen avulla merkitsee toki kansantalouden säästöjä. Mutta ne eivät synnytä uutta kysyntää vaan vähentävät sitä. Kasvu heikkenee. Ja sen myötä vähenee myös maksukykyisyys.

Tavoitteena on, että Kreikan velkataakka supistuu 120 prosenttiin kansantuotteesta vuoteen 2020 mennessä. Mutta kaavailtu 130 miljardin lisälainaothjelma, johon yksityiset sijoittajatkin saataneen merkittävästi mukaan, on arvioitu riittämättömäksi tämän tavoitteen saavuttamisen kannalta.

Kannattaako siis Kreikan kaltaista maata pitää toisten siivellä elävänä euromaana tai edes EU-maana? On hyvät syyt kysyä: Eikö ainakin Kreikan ja ehkä myös Portugalin osalta olisi korkea aika tunnustaa tosiasiat eli maiden maksukyvyttömyys sekä ryhtyä ainakin velkojen uudelleenjärjestelyyn ja samalla myös pankkien kansalliseen pääomittamiseen. Tämä tietysti tapahtuu, jos mentäisiin jopa globaaliin velkajärjestelyyn, jota professori Heikki Patomäki on perustellen esittänyt. Argentiinan menettelyä 2000-luvun alussa eli ulkomaan velan maksun keskeyttämistä näytetään käytettävän usein esimerkkinä maksukyvyttömyyden onnistuneesta hoidosta. Argentiinan menettelyä ei voida kuitenkaan ottaa suoraan malliksi Kreikalle, koska esimerkiksi Argentiinan talouden perusta oli selvästi vahvempi kuin Kreikan. Ja jotkuthan kärsivät Argentiinankin lainojen maksamattomuudesta.

Olisiko Kreikan saattaminen velkasaneerausreilumpaa kreikkalaisiakin kohtaan kuin heidän näännyttämisenä veronkorotusten

ja menonleikkausten avulla? Edellyttääkö Saksan ja Ranskan johdon poliittinen etu Kreikan näännyttämistä? Näinhän kaikki eurovaltiot saadaan osallistumaan "solidaarisesti" Saksan ja Ranskan Kreikalle paljon lainanneiden pankkien pääomittamiseen Kreikan "pelastamisen" nimissä. Jos Kreikka sitten maksaa velkansa uudella velalla saksalaisille ja ranskalaisille pankeille, pankkien kotivaltioiden poliittisesti hankalat pääomittamisvelvoitteet voidaan unohtaa.

Mutta miten käy Irlannin, Italian, Espanjan jne., jos Kreikka ja Portugali päästetään kaatumaan? Kaatuuko tai järkkyykö niidenkin talous? Järkkyykö vähitellen koko EU:n talous? Vai pystyvätkö markkinat kokemaan esimerkiksi Kreikan ja Portugalin poistamisen tai poistumisen jonkinlaisena paiseiden puhkaisemisena? Entä mitkä ovat EU:n muutosten vaikutukset muun maailman talouteen?

On myös kehitelty eurokriisin hallinta- ja ratkaisukeinoja. Niitä ovat Euroopan kriisirahastot EVVR (väliaikainen) ja EVM (pysyvä), joiden osalta ongelmana on rahastojen koko. Pysyväksi aiotun EVM:n osalta koko olisi näillä näkymin 750 miljardia euroa. Ovatko rahastot liian pieniä ollakseen kyllin uskottavia pysäyttämään eurokriisin leviämisen? Tästä kertonee se, että EVVR:n luottoluokitusta laskettiin.

Euroopan keskuspankki EKP on helpottanut rahoituskriisiä (ainakin toviksi) tarjoamalla pankeille halpaa lainaa. Sen pankeille viime joulukuun alussa lupaamia kolmen vuoden lainoja haettiin yli ennako-odotusten eli lähes 500 miljardia euroa. Lyhyet korot ovat laskeneet tuntuvasti ja pitkät korot alentuneet hitaammin. Mutta onko tämä kestävä ratkaisu vai voiko se kääntyä myös tervehtymistä vastaan? Vai pitäisikö EKP:n sääntelyvaltaa ja tervehtytämistä vastuuta euroalueen pankkien suhteen kasvattaa?

Kansainvälinen valuuttarahasto IMF on puolestaan viestittänyt tarvitsevansa 500–600 miljardia dollaria euromailta. Tämä on edellytys sille, että rahasto voi osaltaan pitää kriisimaita edelleen pystyssä.

Eurobondeja eli euromaiden yhdessä taakamia joukkovelkakirjoja on ehdotettu erääksi kriisin hallinta- ja ratkaisukeinoksi. Mutta ovatko ne sitä? Ja ovatko ne oikeudenmukaisia eri taidolla taloutensa hoitaneita maita kohtaan? Erimielisyys on melkoinen ja sen syyt sekä periaatteellisia että itsekkäitä. Tosiasiassa eurobondeja vastaa nykyään pitkälle se, että keskuspankki on jo ostanut suuria määriä (220 miljardilla eurolla) valtioiden joukkovelkakirjoja toukokuusta 2010 lähtien ja ottanut ne tileihinsä. Onko velkakirjojen ostaminen tarkoituksenmukaista?

Ranska ja Saksakin ja vähitellen myös useat muut euromaat ovat kaavailleet rahoitusmarkkinaveroa, jonka suuruudeksi komissio ehti jo syksyllä esittää 0,1 prosenttia arvopaperien kaupasta paitsi johdannaisten osalta, joiden kaupalle ehdotettiin 0,01 prosentin veroa. Rahoitusmarkkinaveron eduiksi ainakin sen puoltajat arvioivat verotaakan jakautumisen oikeudenmukaisemmin, finanssialan spekulatiivisten piirteiden vähenemisen ja melkoiset verotulot. Mutta vähentäisikö vero tuntuvasti turhaa lyhyen tähtäimen spekulatiivista kaupankäyntiä? Aiheuttaisiko vero arvopaperikaupan pakoa niihin maihin, joissa kauppaa ei veroteta? Auki on vielä olennainen kattavuuskysymyksenkin. Eli mitkä maat tulisivat mukaan verotukseen? Yhdysvallat, Kiina ja Iso-Britannia jättäytynevät varmasti pois rahoitusmarkkinaverottajien joukosta. Ne tekevät tämän paljolti itsekkäistä kilpailuun ja politiikkaan liittyvistä syistä.

Taloudellisen tilanteen arvioimiseksi on tehty pankkien stressitestejä ja korjailtu luotto-

luokituksia. Ovatko ne auttaneet tekemään parempia taloustilanteen arvioita ja korjaustoimenpiteitä? Sekä luottoluokituksiin että stressitesteihin kohdistuva kritiikki näyttää ainakin oikeuttavan tällaisen kysymyksen. Jo pian pääjohtajaksi tulonsa jälkeen elokuussa 2011 IMF:n Christine Lagarde vaati euromaita pääomittamaan pankkejaan, jotta euroalueen finanssikriisin leviäminen saataisiin estetyksi. Reaktio oli laimea.

Tosiasiassa EU:n komissio on jo laatinut ehdotuksen pankkien kriisihallintadirektiiviksi, mikä ei olekaan hämmästyttävää, kun finanssi- ja velkakriisit ovat jatkuneet kohta neljä vuotta. Direktiiviehdotusta ei ole kuitenkaan vielä päästetty julkisuuteen. Tietävästi sen pohjana ovat kuitenkin seuraavat kaksi olennaista kysymystä: Miksi veronmaksajien pitää maksaa ongelmien aiheuttaneen pankkisektorin laskut, kun pankit itse ovat ottaneet ongelmiin johtaneen riskin? Miksi sallitaan niin suurten pankkien olemassaolo, joiden kaatuminen voi vaarantaa koko pankkijärjestelmän ja maailmantalouden tasapainon? Ainakin kysymykset vaikuttavat järkeviltä.

Direktiiviä koskevien ennakkotietojen mukaan kriisinhoitoon tarvittavat varat kerättäisiin maittain pankeilta etukäteen. Viranomaiset saisivat varsin laajat valtuudet puuttua pankkien toimintaan, jos pankki ylittäisi lakisääteiset vakavaraisuusrajat. Esimerkiksi kriisiytyneiden pankkien velkoja voitaisiin leikata aina ja myös osakkeenomistajat kärsivät tappioita. Pankkien edellytetään laativan oman suunnitelmansa kriisien varalle, joten vaarallisen suuretkaan pankit eivät voisi odottaa veronmaksajien kriisiapua ns. tumput suorana. Monia kysymyksiä kuten valvovan viranomaisen nimeäminen jää vielä myöhempään keskusteluun.

Myös muita kriisin hallinta- ja ratkaisukei-

noja on ehdotettu. Mainittakoon tässä vain, että tri Sakari Puisto ehdotti ja perusteli koko rahajärjestelmän kytkemistä jälleen kultakantaan, koska paperirahajärjestelmässä keskuspankit ovat voineet kasvattaa luottokantaa melkein rajattomasti ja aiheuttaa illuusion uudesta varallisuudesta (HS 11.1.2012). Tämä illuusio on puolestaan johtanut ylisuureen kulutukseen, riskinottoon ja investointien määrään, mikä johtaa kestäättömään tilanteeseen.

EU:n ja EU-maiden on otettava toiminnassaan huomioon myös kehittyvien maiden velkaongelmat. Tavoitteena tällöin on oltava, etteivät EU-maat suurena lainoista johtuvia lisäriskejä kehittyvissä maissa.

Keskustelua Suomen tilanteesta ja toimista

EU:n ja euroalueen synkeässä talousmaisemassa Suomen kuva on valoimmasta päästä, mistä kertoo myös parhaan luottoluokituksen säilyminen. EU:n taluspulmat vaikuttavat kuitenkin Suomen taloustilanteeseen monella tapaa.

Ehkä tärkeintä on, ettei vienti EU:hun vedä. Kauppa- ja vaihtotaseet ovat viime vuonna kääntyneet miinukselle. Kauppatase oli 3,6 miljardia euroa alijäämäinen, kun se oli vielä vuonna 2010 yli 500 miljoonaa euroa ylijäämäinen. Vientimme ylijäämäisyys on laskenut jo monena vuonna ja samalla Suomen kansantalous on velkaantunut lisää. Näin on käynyt, vaikka Suomen tärkeimmät vientimaat Saksa, Ruotsi ja Venäjä eivät ole varsinaisia kriisimaita. Vientimahdollisuuksia parantaa myös se, että Yhdysvaltojen talous näyttää päässeen jaloilleen ja kehittyvien maiden kansantaloudet kasvavat vauhdilla.

Osin vientiongelmiensa vuoksi Suomen bruttokansantuotteen kasvu jäänee vain niukasti plusmerkkiseksi tänä vuonna ja ehkä pidem-

mäksikin ajaksi. Valtiontalous on alle neljä prosenttia alijäämäinen. Suomella on myös vaarallinen kestävyysvaje ts. pitkällä aikavälillä valtion tulot eivät riitä menojen kattamiseen.

Talous velkaantuu lisää, vaikka Suomen velka oli vuoden vaihteessa vain 44 prosenttia bruttokansantuotteesta eli suhteellisen vähäinen. Investoinnit supistunevat tänä vuonna ja suuntautuvat liian vähäisessä määrin koneisiin ja laitteisiin. Työttömyys ei juuri lisääntyne, vaikka viime vuoden lopulta lähtien eurokriisin pitkittymisen vaikutukset ovat näkyneet irtisanomisina ja lomautuksina. Kuluttajien ostovoima kasvaa vain hieman, kun raamisopimuksen 3,4 prosentin palkankorotuksesta inflaatio syönee vajaat kolme prosenttia.

Suomalaiset yritykset investoivat lisääntyvästi ulkomaille. Valitettavasti samalla katoaa työpaikkoja Suomesta.

Eurokriisi voi aiheuttaa yrityksille rahoitusongelmia, mikä voi puolestaan jarruttaa investointeja. Kriisi vaikuttaa negatiivisesti myös yritysten tuloksiin. Vaikutuksia on kuitenkin vaikea mitata. Ne ovat myös varsin yrityskohtaisia. Monien epäonnistumisten vastapainona ovat syntyneet viime vuoden menestystarinat kuten pelialan Rovio, jätteidenkäsittelyalan Mari-Matic ja kaviaarinkasvattaja Carelian Caviar.

Suomessa on viime aikoina kolme tahoa tehnyt työtä ratkaisumallien löytämiseksi yritystoiminnan eri probleema-alueilla. Ne ovat keskittyneet pääomamarkkinoiden kehittämiseen, ICT-alalta irtautuvien ripeään työllistämiseen ja investointien lisäämiseen. Näiden kehittämistahojen ja useiden muidenkin yritystoiminnan kehittäjien taustatavoitteena on ollut pyrkimys löytää ratkaisuja uusien yritysten synnyttämiseksi. Syntyvät yritykset saisivat mieluummin olla kasvu- ja työllistämishakuisia. Työryhmien ratkaisumallit toivottavasti lisäävät merkittävä-

ti ponnisteluja uuden, osaavan kasvuyrityskannan synnyttämiseksi, mitä voidaan pitää Suomen talouden kohtalonkysymyksenä. Lisäksi on maahan houkuteltava myös ulkomaisia rahoittajia ja osaajia, mikä edellyttää ennakoitavuutta, vähintään samantasoisia toimintamahdollisuuksia kuin kilpailijamaissa ja oikein viritettyjä taloudellisia houkuttimia. Näiden pyrkimysten yhteydessä on hyväksyttävä schumbeterilainen luovan tuhon prosessi. Suuren osan aloittavista yrityksistä on kuoltava tehdäkseen tilaa uusille aloittajille.

Suomalaisten pääpankit ovat menestyneet molemmissa stressitesteissä varsin hyvin. Mutta pystyvätkö pankit todella vastaamaan moninaisista rahoitustarpeista tulevaisuudessakin? Kuntien takauskeskuksen toimitusjohtaja Heikki Niemeläinen toteaa, että suomalaisen pankkijärjestelmän pienuus ja omien varojen vähäisyys (25 miljardia euroa) ovat keskeinen selittäjä Suomen talouselämän puutteille Ruotsiin verrattuna (HS 23.12.2011). Kohtalokkaimmin rahoitusjärjestelmä voi vaikuttaa vähentämällä pk-yritysten investointeja.

Tällaiset lähtökohdat omaava Suomi voi ajautua taantumaan, vaikka se ei vielä siinä olekaan. Joka tapauksessa Suomi on leikkaus- ja veronkorotuspäätösten sekä rakenneuudistusten edessä, kun hallitus kokoontuu hallitusohjelman edellyttämään kehysriiheen vuoden 2012 maaliskuussa.

Yleisesti sopinee toivoa, että juustohöylän tai yksipuolisesti leikkauksia painottavan ”kamreerinäkemyksen” sijasta käytetään asiantuntemusta ja malttia varsinkin kasvuun ja kilpailukykyyn vaikuttavissa päätöksissä. Kasvua rajoittaisivat erityisesti yhteisöverotuksen ja työn kokonaisverotuksen kiristäminen. Tärkeää olisi keskustella myös työurien pidentämisestä ja tehostamisesta ts. työn tarjonnan lisäämisestä.

Lisäämiseen päästäisiin, jos ihmiset tulisivat työelämään nykyistä nopeammin, työskentelisivät nykyistä enemmän ja siirtyisivät eläkkeelle nykyistä myöhemmin. Pitäisikö siis pyrkiä opiske- luan ja työntekoa tehostaviin toimiin, eläköitymistä myöhentäviin ratkaisuihin jne.? Työn tarjonnan lisäksi olisi kiinnitettävä huomiota myös työn kysynnän lisäämiseen. Pitäisikö siltä osin pyrkiä edistämään yrittäjyyttä, kannustamaan suomalaisia ja ulkomaisia yrityksiä sijoittamaan Suomeen jne.?

Kunnallisen ja muunkin palvelutuotannon tehostamisesta pitäisi päästä päätöksiin ainakin jossain vaiheessa. Lisäkysymyksenä voitaneen pohtia, olisiko syytä ja mahdollista myös myydä julkista varallisuutta.

Suomella on pelivaraa erityisesti suhteellisen vähäisen velkaantuneisuutensa ja alijäämänsä sekä erinomaisen luottoluokituksensa vuoksi. Niinpä tuntuukin perustellulta kysyä: Pitäisikö Suomessa kiinnittää huomiota leikkausten ja veronkorotusten lisäksi myös rajoitettuun ja hyvin suunnattuun täsmäelvytykseen samalla, kun tasapainotetaan taloutta. Eihän Keyneskään edellyttänyt leikkauksia, ei ainakaan leikkauksipainotteista toimintaa laskukaudella vaan nousukaudella. Olisiko rahaa elvytykseen hankittava myös velaksi, jos rahat eivät muuten riitä? Olisiko parannettava yritysten toimintaedellytyksiä erityisesti viennissä? Olisiko pyrittävä rohkeaan veropolitiikkaan ja turhien yritystuki- en karsintaan? Pitäisikö uudistaa tiedestrategia siten, että se parantaisi korkealaatuisen perustutkimuksen edellytyksiä ja samalla tutkimuspe- rusteisten innovaatioiden syntymisedellytyksiä? Olisiko innovointia edistettävä myös panostamalla lisää tuotekehitykseen? Voisiko esim. kah- ta viimeksi mainittua kehittämiskohdetta – ja monia muitakin kohteita – edistää tehostamalla ja kohdentamalla Euroopan aluekehitysrahaston

ja sosiaalirahaston Suomelle myöntämän rahan käyttöä? Pitäisikö eri kysymyksiä tarkastella sekä lyhyellä että pitkällä tähtäimellä? Mielestäni näihin kysymyksiin tulisi pääosin vastata myönteisesti ja toimia sen mukaisesti.

Niin Suomen kuin muidenkin euromaiden kriisipäätöksenteon taustalla on siten yksi perin vakava kysymys. Syödäänkö talouskasvun eväät, jos samanaikaisesti kiristetään verotusta ja karsitaan julkisen talouden menoja? Vastaus kysymykseen on myönteinen, mikäli toimenpiteitä ei kohdenneta asiantuntevasti, taitavasti ja maltillisesti.

Jotta mahdollisimman korkealuokkainen asiantuntemus saataisiin entistä paremmin käyttöön, olisi Suomessa harkittava esimerkiksi Yhdysvalloissa vuodesta 1946 toimineen CEA:in (Council of Economic Advisors) kaltaisen neuvonantajaelimen perustamista, kuten Raimo Ilaskivi on ehdottanutkin (HS 27.11.2011). Sen jäseniksi pitäisi mielestäni kutsua ainakin professoritason kansantaloustieteen ja liiketaloustieteiden ehdottomat huiput sekä käytännön talouspolitiikan korkeimmat suunnittelijat ja päättäjät. Näin huipputasoiset asiantuntijat saisivat sen roolin, missä he voisivat todella merkittävästi avustaa poliittista päätöksentekoa.

Keskustelua talousjärjestelmistäkin

Taantumien ja lamojen sekä niihin liittyvien tuki- ja valtiollistamistoimien vuoksi ei ole ihmeellistä, että keskustelijoiden katseet ovat kääntyneet myös talousjärjestelmäkysymyksiin. Neuvostososialismi romahti lopullisesti vuonna 1989. Sosialismin/kommunismien osalta onkin lähinnä vain ihmetelty, koska kiinalainen sosialismi romahtaa sisältäpäin ja kuinka se näyttää selviävän tästä lamastakin lähes kuivin jaloin.

Berliinin Humboldt-yliopiston vieraileva professori Seppo Hentilä on todennut, ettei Karl Marxin Pääomasta tietenkään löydy lääkkeitä nykyiseen finanssikriisiin. Kirja onkin lähinnä 1800-luvun kapitalismin kritiikkiä. Aalto-yliopiston kansantaloustieteen professori Matti Pohjola puolestaan on sanonut, että Marxilta on jäänyt kansantaloustieteeseen vain ajatus siitä, että työttömyyttä on aina, koska sen tehtävä on tasapainottaa palkkavaatimukset ja yritysten palkanmaksukyky. Tämä on yhä olennainen osa kansantalouden makroteoriaa. Marx on kuitenkin noussut muotiin Euroopassa, mutta ei niinkään sosialististen/kommunististen (yllättävän vähäisten!) oppiensa vuoksi vaan taitavana kapitalismin kritiikkona.

Kuten Karl Marxin myös Adam Smithin ajatuksia on tulkittu ja käytetty väärin. Smith esimerkiksi kannatti sääntelyä ja katsoi, että se voi hyödyttää vähäosaisia.

Kapitalismin kriisistä ovat puhuneet ja kirjoittaneet monet nykytiedemiehet ja -naiset. Kaiketi innokkain kapitalismin kritikko on jo pitkään ollut yhdysvaltalainen Yalen yliopiston tutkija Immanuel Wallerstein. Hänen mukaansa seuraavat 50 vuotta ovat erittäin kaoottiset. Mikään valtakeskus ei kykene kontrolloimaan, hillitsemään ja hallitsemaan maailman politiikkaa ja taloutta. Puolen vuosituhannen kukoistamisen jälkeen kapitalistinen maailmantalous on Wallersteinin mukaan tulossa tiensä päähän, koska halpa työvoima ja luonnonvarat loppuvat.

Monet muutkin ovat kritisoineet kapitalismia ja markkinataloutta. Kaikki heistä eivät ole olleet mitään vasemmistoradikaaleja. Keskeisimpiä kritikoista ovat olleet Maailmanpankin ex-pääekonomisti ja talousnobelisti Joseph Stiglitz, suursijoittaja George Soros ja Yhdysvaltain entinen työministeri Robert Reich.

Myös maakohtaisesti kriittisyys vaihtelee. Niin kutsutuista länsimaista Yhdysvalloissa ja Isossa Britanniassa kapitalismi on perinteisesti ollut ja on edelleen vapaimmillaan. Saksassa ja eritoten Ranskassa on perinteisesti kavahdettu ja kavahdetaan edelleen rajoittamatonta kapitalismia. Niinpä näiden maiden oikeistolaiset johtajat ovat korostaneet kapitalismia rajoittavia tekijöitä. Liittokansleri Angela Merkel on painottanut työntekijöiden valtaa ja presidentti Nicholas Sarkozy vastaavasti valtion puuttumista talouteen.

Kenties keskeisimmäksi kapitalismin kriitikoksi on kohonnut suurimmalta osin London School of Economicsissa uransa luonut, intialaissyntyinen professori Meghnad Desai. Hänen ajatuksensa ja visionensa ovat varsin tärkeitä. Mielestäni jopa niin tärkeitä, että ne ovat oman ”virtensä väärtti”.

Päättellen kahvin, voin ja kananmunien hintajoustavuudesta ylöspäin ja joustamattomuudesta alaspäin voinee perustellusti epäillä jopa markkinatalouden peruslogiikan toimivuutta. Saataisiinko kysynnän ja tarjonnan suhde toimimaan nykyistä paremmin jollain keinoin?

Rikkain kaksi prosenttia omistaa yli puolet maailman pääomasta, joten talousjärjestelmämme lienee katsottava epäonnistuneen vaurauden oikeudenmukaisessa jaossa. Onko siis

panostettava vahvemmin vaurauden oikeudenmukaiseen jakoon ekologisen kestävyuden lisäksi talousjärjestelmää kehitettäessä?

Nyt jo pitkään maailmantaloudessa polvilleen taantuma- tai lähes taantumajakson jälkeen monikaan taloutta ymmärtävä ei täysin uskone markkinoiden kaikkivoipaisuuteen. Markkinoilla voi syntyä myös virheratkaisuja, jopa virhesumia. Vaikka kapitalismi ja markkinatalous ovat monessa suhteessa onnistuneet, ne eivät riitä suojaamaan kansalaisia kaikilta riskeiltä. Jatkuvasti tarvittaneen seurantaa, sääntelyä ja turvaverkostoja – siis ihmiskasvoista kapitalismia ja markkinataloutta.

Kiitokset vaan ei hyvästit

Joka tapauksessa SUURkiitos niille, jotka ovat kirjoittaneet taantumasta tässä lehdessä jo aikaisemmin. Mutta huolimatta näiden kirjoittajien erinomaisista suorituksista keskustelu jatkuu! ■

Helsingissä 15.2.2012

Uolevi Lehtinen

emeritusprofessori ja -rehtori
Kauppatieteellisen yhdistyksen
kunniapuheenjohtaja